

Umjetnost pod ključem IZLOŽBA KOJA POVEZUJE ZABRANE OD ŠESTOSIJEČANJSKE DIKTATURE DO DANAS

ROMINA PERITZ KÖRBLER

Teško je iz današnje perspektive, promatrajući radove grupe Zemlja, nastale 30-ih godina prošlog stoljeća, zamisliti da su oni svojedobno bili zabranjivani. Naoko benigni crteži - potleušice na Trešnjevki, bogalji, prostitutke, siromasi... Prizori surove i teške stvarnosti malih ljudi koji svojedobno nekima nisu odgovarali. Tim djelima počinje izložba "Zemlja zabrane" autorice Davorke Perić u Galeriji Forum. Kompleksna je to i višeslojna izložba koja donosi povijest zabranjenih djela, ali ne samo njih, na ovim prostorima. Od Šestosiječanjske diktature kralja Aleksandra Karađorđevića 1929. do danas čini se da se ili mnogo toga ili gotovo ništa nije promijenilo. Promijenili su se, dakako, politički sistemi, no umjetnici su i dalje nastavili raditi ono što im je jedna od glavnih zadaća - provocirati vlast.

U izlogu Foruma izložbu najavljuje videoperformans Borisa Burčića "Gledaj svoja posla" iz 2025.

"On se bavi panoptičkim učinkom kako su ljudi nadzirani i postaju sve tiši i tiši", tumači Davorka Perić. "Već su sami naučeni da budu kontrolirani i da ne rade nešto kontra sustava kako bi si olakšali život". Na ideju o izložbi došla je, kaže, prošle godine, kada je u svijetu bilo jako puno izložbi o "degenerativnoj umjetnosti", a koje su bile neka vrsta reakcije na Trumpovu čistku u Smithsonian muzejima.

Buljeva intervencija

"Tijekom 2025. provedena je sustavna čistka unutar saveznih američkih Smithsonian muzeja, koju nadzire i provodi američka administracija usmjerena na programe o rasnoj pravdi i LGBTQ+ povijesti, koristeći modernu verziju nacističkog etiketiranja kako bi nametnula monolitni nacionalni narativ. Odgovor na čistku Smithsonian muzeja prepoznala sam u nizu izložbi o 'degenerativnoj umjetnosti' koje se u 2025. godini pojavljuju u svjetskim galerijama, čija je namjera ukazati da se estetska osuda ponovno koristi kao paravan za političku represiju. Tada se već bila dogodila 2024. izložba u Sinju, koju je direktno zabranio gradonačelnik Bulj. Počela sam razmišljati o tome na koji se još način ti procesi cenzure događaju, dakle ne samo zabrane nego i administrativna cenzura ili financijska. Nisam u tom trenutku znala da će se dogoditi slučaj s braniteljima, kao s organiziranom skupinom novih pratitelja umjetnosti koji će doći svi jednako odjeveni, u istim crnim majicama, s istim kapama, na Dane srpske kulture u Splitu, i kasnije u Zagrebu, ili ljetos u Benkovcu na festivalu 'Nosi se'".

U fokusu izložbe "Zemlja zabrane", navodi Davorka Perić, nalazi se dijalog koji premošćuje gotovo stoljeće društvene krize, povezujući radikalne programske ideje Udruženja umjetnika Zemlja s kritičkom umjetničkom praksom današnjice.

Osnovana 1929. godine, Zemlja je u svom manifestu proklamirala neraskidivu vezu umjetnosti i života, zahtijevajući da stvaralaštvo prestane biti larpurlartistička zabava elita i postane oruđe socijalne borbe. Njihove ideje o kolek-

Trumpove čistke nadahnule su izložbu u Zagrebu

"Zemlja zabrane" razotkriva represiju nad umjetnicima - od pritisaka do cenzure

tivnom duhu i prikazu društvene zbilje bez uljepšavanja danas pronalaze svoj zrcalni odraz i u radovima suvremenih umjetnika, pokazuje izložba.

Djela zemljaša

U prizemnoj etaži naglasak je na siromaštvu, tu su djela zemljaša-Hegedušića, Detonija... Tu je i poveznica s izložbom Krste Hegedušića u Umjetničkom paviljonu, koju je zabranila Kraljevina Jugoslavija 6. travnja 1935. godine, kroz crteže Božene Končić Badurine koja crta lokot koji je umjetnik postavio na vrata muzeja u znak protesta.

"Zemljaši su direktno pristom ukazivali na probleme društva, zato su zabranjivani", kaže Perić.

Branka Hegedušić bilježi prizor iz bordela, Krsto Hegedušić zatvor u Srijemskoj Mitrovici gdje će biti zatvarani politički neistomišljenici, a Marijan Detoni u svojoj emblematskoj slici "Prehrana" iz 1935. prikazuje stvarnost siromaštva i gladi. Kako navodi kustosica NMMU Lada Bošnjak u opisu ovog djela, iako su socijalne teme modus operandi članova grupe Zemlja, Detoni odlazi korak dalje te kao glavne aktere predstavlja mla-

ZEMLJAŠI
Prikazivali su siromaštvo pa su zabranjivani; danas umjetnici nailaze na političke, društvene i financijske prepreke

KUSTOSICA D. PERIĆ:
U mapiranju suvremene represije posebno apostrofiramo zabranu izložbe "Susret na tromeđi" u Sinju

de ljude koji su prepušteni sami sebi.

"Motiv zida od cigle kao tipični zemljaški zaštitni znak dodatno naglašava motiv otuđenja u prikazu zgusnutih ljudskih likova dok čekaju utjehu u vidu karitativnog toplog obroka."

Ova je slika u dijalogu s videoradom splitskog multimedijalnog umjetnika Gilda Bavčevića "Padaj silo i nepravdo". Čuje se istomimena revolucionarna pjesma nadahnuta Hvarskim ustankom 1905., koja je 1942. postala partizanska himna. U Bavčevićevu performansu ona ne služi samo kao povijesna referenca već kao bolni podsjetnik na neispunjena obećanja o jednakosti, ističe se na popratnoj legendi. Rad je snimljen 2013. u Osijeku, vidimo umjetnika koji iz ruku baca kovanice, ljudi ih sakupljaju.

"To je paralela s djelima zemljaša. Mislim da siromaštvo možemo objasniti i lijevima i desnim, da je to nešto što svatko može osjetiti na vlastitoj koži. Dok Detoni fiksira kolektivnu borbu za opstanak u predratnom razdoblju, Bavčević dokumentira suvremeni gubitak dostojanstva kroz prizor prolaznika koji s pločnika sakupljaju kovanice koje umjetnik ispušta iz svojih ruku na osječkom trgu", kaže Davorka Perić.

Videoinstalacija "Ana" Neli Ružić priča o radništvu i uvodi posjetitelje u drugi dio izložbe na gornjoj etaži Foruma. Prikazuje Anu Radović, bivšu radnicu čije tijelo, nakon desetljeća tišine, priziva "mikrokoreografiju" rada prikazanu kroz memoriju mehaničkog pokreta na kružnoj predilici, stroju na kojem je radila od 1963. do

1992. R
2018. u
u trenu
matink
iz Dalm
kada je
Autoric
cu izme
"Zem
izložbe
vidljiv
zvala n
va. Vide
trenuta
neodvo
sko nas
ka, fizič
šini uga

Ovdje j
zapravo
čen raz
pljen s
'Zadnji
civiliza
je uzor
in Kamp
podobn
doba. "T
sična ce
kog sub
izložbi
vorka P
"U su
kom ort
Reicha
odbili p
skim im
šavani,
tvore i
javnog
U ovo
vi su cr
bili zab
vije. Na
čudno, r
zabranj
jezdi. "J
biti sam
primjer

Izložba upozorava da se cenzura više ne provodi samo zabranama nego i pritiskom, prijetnjama i promjenama sadržaja

zuje kako se kupa u kadi uronjen u hrpu crnih zvijezdi.

Martek, kako je poznato, često koristi riječi kao sredstvo izraza, ispisujući vrlo indikativne poruke poput "Debil do debila", uz mali crtež Jugoslavije pri dnu.

Benkovac, Split, Sinj...

Izložba se odvija, osim u Forumu, i u KIC-ovoj Galeriji na katu. U ovom je dijelu fokus na medijima i odjecima koje su imale određene izložbe, kulturne manifestacije, kao i sami umjetnički radovi. Na jednom se zidu vrte komentari čitatelja nekih portala vezani za slučajeve u Benkovcu, Splitu, Velikoj Gorici i Sinju.

"U mapiranju suvremene represije apostrofiramo zabranu izložbe 'Susret na tromedi' u Galeriji Sikirica u Sinju", piše Davorka Perić u predgovoru izložbe. "Ovaj čin gradonačelnikove zabrane, utemeljen na ideološkoj nepodobnosti izdavača (Srpsko narodno vijeće), predstavlja brutalan povratak metodama iz 1935. Dok je Hegedušiću policija zabranila izložbu, u Sinju je to učinila lokalna izvršna vlast, ostavljajući jasnu poruku: umjetnička sloboda prestaje ondje gdje počinje politički diktat (...)" Time izložba ukazuje da se 2025. godine u Hrvatskoj ne događa niz slučajnih incidenata, već sustavna sterilizacija javnog prostora koja podsjeća na najmračnije povijesne periode.

Izložba se dotiče i jedne danas već zaboravljene afere putem novinskih isječaka vezanih za slučaj plakata, koji je napravio slovenski Novi kolektivizam za Dan mladosti 1987. Ispao je veliki cirkus, podsjećajući tekstovi, kada je, nakon što je otisnut, procurilo da je riječ o kopiji nacističkog plakata iz 1937. godine.

Tu su i plakati za jednu recentnu izložbu u Srpskom kulturnom centru u Zagrebu koja se bavila radikalnim umjetničkim praksama, avangardom i konceptualnom umjetnošću nastalima u jugoslavenskom kulturnom prostoru, istraživala je rubne fenomene, prazninu, apsurd i negaciju klasičnog umjetničkog predmeta.

"Ovi plakati dokumentiraju kapitalizaciju pred pritiskom kroz tri faze - od prvotnog naziva izložbe 'Ništa u Jugoslaviji', preko crne trake kojom je riječ Jugoslavija prekrivena, do neutralnog 'Ništa'. Svjedočimo trenutku u kojem povijesni i kulturni kontekst, odnosno spomen Jugoslavije u kojoj je postojala suradnja umjetnika, postaje izravna prijetnja autorima.

Promjena naziva i pomicanje datuma otvorenja izložbe s 29. studenoga na 1. prosinca nije bio čin straha od gubitka društvene pozicije ili konformizam, već pokušaj sprečavanja fizičke ugroze. To je taktički moment nastao iz straha da će izložba doživjeti sudbinu zabranjene VII. izložbe Udruženja umjetnika Zemlja ili ponoviti scenarij nedavnih neodržanih izložbi u Sinju i Vukovaru", piše Davorka Perić u obrazloženju ovih plakata. □

1992. Rad je nastao u listopadu 2018. u Galeriji Sikirica u Sinju, u trenutku dok se tvornica Dalmatinka rušila bagerima. Satovi iz Dalmatince pokazuju vrijeme kada je tvornica prestala s radom. Autorica izložbe povlači poveznicu između zemljaša i Neli Ružić: "Zemlja je dovela radnika u izložbeni prostor kako bi učinila vidljivim probleme radnika i pozvala na borbu za bolja radna prava. Videoinstalacija 'Ana' arhivira trenutak u kojem herojska figura, neodvojivo vezana uz industrijsko naslijeđe tvornice Dalmatinka, fizički i simbolički blijedi u tišini ugašenih pogona."

Razdoblje NDH

Ovdje je jedan mali dio postava, zapravo tek kut prostorije, posvećen razdoblju NDH, koji je zastupljen samo s jednom knjigom, 'Zadnji dani zapadno-europske civilizacije' Vladimira Čička, čiji je uzor bio Hitler, svojevrsni 'Mein Kampf za Hrvate', priručnik za podobnu kulturnu politiku tog doba. "Tada se nije događala klasična cenzura, već cenzura fizičkog subjekta, zato ovaj prostor na izložbi ostaje prazan", kaže Davorka Perić.

"U sustavima vođenim ideološkom ortodoksijom, poput Trećeg Reicha i NDH, umjetnici koji su odbili podilaziti službenim estetskim imperativima nisu samo utišavani, već su internacijom u zatvore i logore fizički uklanjani iz javnog prostora."

U ovom dijelu izložbe zanimljivi su crteži Vlade Marteka, koji su bili zabranjeni u vrijeme Jugoslavije. Na prvi pogled nema ništa čudno, no sredinom 80-ih bili su zabranjeni zbog motiva crnih zvijezdi. "Jer, zvijezde su tada mogle biti samo crvene." Umjetnik se, na primjer, na jednom crtežu prikazuje

Lažni prorok Šokantan dokumentarac na Netflixu: Neke su žrtve imale samo devet godina

SVJEDOCI PRIČE
"Trust me: The False Prophet" upravo se počeo prikazivati na Netflixu

Voda mormonske grupe živio je s 20 "supruga", od kojih su mnoge bile maloljetne. Jedan je par snimio dokaze ključne za FBI protiv Batemana

LANA RIBARIĆ

Nakon što je Warren Jeffs, vođa mormonske grupe FLDS (Fundamentalist Church of Jesus Christ of Latter-Day Saints), osuđen na doživotnu kaznu zbog seksualnog napada na maloljetnice, u zajednicu Short Creek u saveznoj državi Utah, koju je ostavio za sobom, doselili su se stručnjakinja za kultove Kristine Marie i njezin suprug, snimatelj i producent glazbenih videa Tolga Katas. Marie je isprva pružala pomoć za kojom se potreba pojavila nakon velike poplave. Zatim je osnovala neprofitnu organizaciju koja je podupirala žrtve trgovine ljudima, a posvetila se i podršci bivšim članovima FLDS-a. I dok je par pružao podršku lokalnoj zajednici, u mjestu je naišao na novog vođu spomenute zajednice i doznao za njegova nedjela, piše Tudum.

O situaciji koju su razotkrili snimljena je četverodijelna dokumentarna serija "Trust Me: The False Prophet", koja se prikazuje na Netflixu.

Razotkrivanje

Dokumentarac Rachel Dretzin, dobitnica nagrada Emmy i Peabody, progovara o usponu Samuela Batemana, Jeffsova samoproglašenog nasljednika, kroz oči para koji se infiltrirao u njegov uži krug. Film, kaže filmašica, daje uvid u inače zatvoren svijet.

"Ovi filmovi koje radim, koje rade i drugi filmaši koji snimaju dokumentarce, često su u stvaranju promjene - psihološke promjene, a ponekad i sistemske (...) - efikasniji od pravnog sustava", komentira redateljica dokumen-

tarca o paru koji je pomogao u razotkrivanju vođe poligamnog mormonskog kulta koji trenutno služi kaznu od pedeset godina za mamljenje maloljetnika u kriminalna seksualna djela, piše The Guardian.

Kako navode, Marie i Katas zadobili su povjerenje inače opreznih sljedbenika, a naposljetku u osigurali pozivnicu za posjet kući u kojoj je Bateman živio s dvadeset "žena", od kojih su mnoge bile maloljetne.

Mnoge njegove "žene" bile su, a neke su i dalje, indoktrinirane i uvjerenе da je njihov "duhovni suprug prorok, put za raj te nasljednik Warrena Jeffsa".

Inkriminirajuće snimke koje je par snimio, kao i svjedoci koje su pomogli "preobratiti", bile su ključne za FBI-jev slučaj protiv Batemana i drugih muškaraca optuženih za zločine. Neki od svjedoka pojavljuju se i u dokumentarcu.

No, snimanje dokumentarca bračnom paru isprva nije bilo ni na kraj pameti.

"Bili smo svjedoci nekih događaja i smatrali smo da ih treba dokumentirati, a to smo radili za ljude", tvrde bivša mormonka i stručnjakinja za psihologiju kultura i njezin suprug. Marie i Katas Batemana su upoznali 2017. godine, kada je još bio u braku sa svojom prvom suprugom. Dvije godine poslije imao je novu ženu. A onda još jednu, što je izazvalo skepsu zajednice (jer je bilo protivno zabrani braka koju je Jeffs naredio iz zatvora). Bateman je zatim na neko vrijeme nestao, a onda se vratio s hrpom žena i djece, otkriva Marie. Do tog trenutka snimateljski je par već par godina dokumentirao život u toj zajednici.

Vjerujući da bi ih mogao uvjeriti da snime dokumentarac o nje-

O situaciji koja je potkrijepljena videomaterijalima svjedočile su brojne Batemanove žrtve bez ikakve zadržke

mu i njegovu poruku podijele sa svijetom, Bateman je par i njegove kamere svojevrijedno uveo u svoj uži krug.

Iako su imali dozvolu za snimanje, istodobno su prikupljali dokaze o zločinima, snimajući ponekad i inkriminirajuće izjave koje bi sam Bateman izgovorio.

Rane snimke uhvatile su okupljanja, objede, neformalna događanja, a s vremenom i dinamiku grupe te Batemanovu interakciju s njegovim ženama i sljedbenicima, piše Time.

"Toliko su mi vjerovali. Željela sam im pomoći prije nego što saznaju da sam špijun. Ne izdajem ih. Pomažem im", rekla je Marie.

Stalni nadzor

Kako su dobivali sve veći pristup, njihove kamere snimile su i razgovore u kojima se spominju seksualne prakse koje uključuju maloljetnike. Marie je 2021. snimila takozvanu ceremoniju "okajanja", tijekom koje je Bateman svoje "žene" "predavao" svojim sljedbenicima te im naredivao da se upuste u seksualne odnose dok ih on promatra. Taj materijal Marie je poslala ustupila lokalnoj policiji. Iste godine, dok je bila u autu s Batemanom i nekoliko njegovih mladih žena, svjedočila je njegovu priznanju zločina nad maloljetnicama.

Iako je Marie snimke predala policiji, istraga se zahuktala tek kad se u nju uključio FBI. Marie je postala njihova doušnica, a Katas je ustupio dokazni videomaterijal. Jeffsov odlazak ostavio je mjesto u zajednici za nove figure koje bi nametnule kontrolu. U takvoj atmosferi pojavio se Bateman. Dokumentarac pokazuje kako je autoritet konsolidirao kombinirajući religijski jezik, izolacije i financijski pritisak.

Sljedbenike se poticalo, a nekad se od njih i izričito zahtijevalo da lojalnost dokažu putem financijskih doprinosa pristajući da njihove kćeri postanu Batemanove "žene". Neke od žrtava imale su samo 9 godina. Žene i djevojčice stalno se nadgledalo, a kontrolirao ih je sam Bateman. □